

«Karanlıktan Yeni Aydınlığa Çıkışın Birinin Beceriksizlikleri» Üzerine

Asaf Savaş Akat, *Birlikim*'in 35. sayısında yayımlanan «Sosyalist Toplumların Analizi ve Tarihi Maddecilik» adlı yazısının bir dip notunda, «Temel Kavramlara Yeniden Bakış» adı altında sunduğu hipotez önerilerini «karanlıktan yeni aydınlığa çıkmış birinin beceriksizce etrafını görmeye çalışmasına» benzetiyor.

Türk aydınının çalışma ve üretme imkânlarının yetersizliğinin bilincinde olarak, Akat'ın böyle bir alçakgönüllülük göstermesi sevindirici. Yalnız, yazının orasına burasına serpiştirilmiş bazı vurgulamalar bu alçakgönüllülüğe gölge düşürüyor.

Her şeyden önce, Türk bilim adamının, Türkiye dışındaki bilimsel hayatla ve yabancı eserlerle tanışıklığının yurt dışına yapılan gezilerde rasgele alınan birkaç kitap veya abone olunan birkaç dergi aracılığıyla gerçekleştiği bir ortamda, Althusser'i, Bettelheim'i, Poulantzas'ı eleştirmesi garip bir davranış. Eleştiri, eserleri dünyanın her köşesinde ilgi bulan kişileri bir dergi makalesinde «çözümlemeleri beni hiç tatmin etmiyor» diyerek bir kalemde silmek olamaz. Kaldı ki eleştiren kişinin en azından eleştirdiği kişi düzeyinde ürün vermiş olması gerektiği gibi, eleştirilenin eleştirildiğinden haberi olması da gerekir. Şunu demek istiyorum. *Birlikim* Türkiye'de çıkan ve Türk okuruna yönelik bir dergi olduğuna göre, eleştirilen yabancılara eleştirilere cevap vermesi imkânsız. Bilimsel tartışma açısından dengesiz bir durumun ortaya çıktığı açık. Ayrıca eleştirinin belli bir teorik içeriği ve bilimselliği olması gerektiğini söylemeye bile gerek yok.

4 Şubat 1978 günü, CERM'in (FKP'nin Marksist araştırma merkezi) Kasım 1978'de devlet konusu üzerine düzenleyeceği kollokyumun ön toplantılarından biri yapıldı. Aralarında Jean Elleinstein, Guy Besse, Nicolas

Pasquarelli, Ch. Buci-Glucksmann, Suzanne de Brunhoff, Maurice Decailot, J. Pierre Delilez, Jean Lojkine, J. Paul Scot, Jean Suret-Canale, Georges Labica gibi; partili olsun veya olmasın Fransa'nın tanınmış sosyologlarının bulunduğu, katılanların en uzun boylu tartışmaları eser, Poulantzas'ın «Crise de l'Etat» adlı ortak eserdeki makalesi oldu. Akat ise bu makaleye, bir dipnot arasında, «laf salatası» diyerek değiniyor.

Ayrıca, uluslararası işçi sınıfı hareketinde, yanlış ve doğrularıyla, önde gelen kişilerden olan Troçki'den, yine bir dipnot köşesinde sözediş biçimi de Akat'ın işçi sınıfı hareketine bakış açısının garipliğinin bir göstergesi.

Yazının sonundaki başvuru listesinden anlaşılacağı gibi, Akat'ın yazısı mükemmel bir eklektizm örneği. Yabancı kaynaklı eserlerin üretildikleri sınıf savaşı ortamından soyutlanarak kullanılması başka bir sonucu getiremezdi.

Benim gördüğüm kadarıyla, Akat'ın yazısının her paragrafının üzerinde durulması gerekir. Bu kısa yazıda bazı temel kavramları ele alacağız.

DİYALEKTİK VE MONOD

Akat, «diyalektiğin bilimsel bir yöntem olduğuna inanmadığını» ve bu konuda Jacques Monod'nun fikirlerini paylaştığını yazıyor. Ayrıca üretim ilişkilerini tanımlarken bile «çağdaş genetikten» esinlendiğine göre bu konunun üzerinde durmakta yarar var.

Çağdaş biyolojide genel olarak iki akım gözleniyor bugün. Bunlardan birincisi bütüncü (integriste) akım. Bu akıma göre, organizma bileşenlerine indirgenemez. Bütüncü biyolojist, bir canlının davranışlarının, performanslarının, kısacası özelliklerinin moleküler yapısı ile açıklanamayacağını savunur. Ona

göre biyoloji fizik veya kimyaya indirgenemez. Çünkü, her düzeyde bütünleşme sayesinde, ögelerin bütünü olan sistem ögelerde bulunmayan özellikler kazanır. Açıkçası bütün, yalnızca parçaların toplamı değildir.

Karşı uçtaki öbür akım ise indirgeyici (reductionniste) akımdır. Bu akıma göre organizma bir bütündür ama yalnızca parçalarının özellikleri ile tanımlanabilir ve anlaşılabilir. İndirgeyici biyolojist organizmanın (veya bir sistemin) işlevlerini moleküler yapısı ile açıklamaya çalışır.

İki akımı özetleyecek olursak: Birincisi canlıları, yeryüzünü içine alan geniş bir sistemin (bütünü) ögeleri olarak tasarlar, ikincisi her canlının oluşturduğu bireysel sistemlerle ilgilenir.

Biyoloji bilimindeki bu iki akımın taraftarları birbirlerinden kesinlikle kopmuş durumdadır. Bu kopukluk akademik tartışmaları aşmış ve fakültelerde iki ayrı bölümün oluşturulmasına kadar varmıştır. Örneğin, Paris civarındaki Orsay Fen Fakültesinde, bütüncü ve indirgeyiciler arasındaki uyumsuzluk, ikinci sınıfların iki dala ayrılmasına kadar varmış durumda.

«Canlıları niteleyen özerkliğin, daha doğrusu özbelirlenmenin (autodétermination) kaynağını moleküllerin yapısında aramak gerekir»¹ diyen Monod indirgeyiciler (hattâ aşırı-indirgeyiciler) arasında yer alır. Öte yandan, bu kutupsallığı aşabilen bazı biyolojistler, her iki okulun önermelerinin de bazı doğruları içerdiğini ve gerçek bilimsel davranışın iki okulun bir sentezi olduğunu kavramış durumdadır.²

Biyoloji biliminde ortaya çıkan bu kutuplaşmaya başka bilim dallarında da raslanır.³ Bilim adamlarının genellikle iki ayrı konum aldığı gözlenir bu gibi durumlarda. Birincisi çelişkiyi polemige çeviren mekanist konum, ikincisi ise, çelişkiyi, iki terimini dönüştürerek, aşmaya çalışan diyalektik konum.

Bilimsel bir çelişki genellikle yanlış konulmuş bir sorunun göstergesidir. Çoğunlukla, deneysel veya teknik yetersizlikler giderilince bu çelişki kendiliğinden çözülür. Bazan da, biyolojide olduğu gibi, uzun sürelidir ve taraftarların diyalektik konum alamamaları ile sürüp gider ve sonuçta **yöntemin tutum** haline getirilmesiyle tikanır kalır.

Akat'ın başvuru listesine aldığı Monod'un eserinde iki düzey gözlenir. Birincisi yukarıda kısaca özetlenen polemikteki yerini belirleyen **anti-diyalektik bilimsel düzey**, ikincisi ise, Monod'nun Marksizme karşı çıktığı felsefe ve politika karışımı **ideolojik düzey**. Monod'nun anti-diyalektik (ve anti-Marksist) ideolojisi **felsefi kategori** ile **bilimsel kavram** arasındaki dar alanda (bilim ve bilimin felsefi yansıması arasında) ortaya çıkar: Diyalektiğin doğa bilimlerine uygulanamayacağını kendince saptayan Monod, aynı uygulanamazlığın tarih için de geçerli olduğunu ileri sürer.

Diyalektiğe karşı olmakla Marksizm'e karşı olmak arasında pek bir ayırım yapmayan Monod'nun fikirlerini paylaştığını söyleyen bir Marksist bilim adamının en azından dikkatli olması gerekir.⁴

POZİTİF TEORİ-NEGATİF TEORİ

Akat pozitif teori-negatif teori terimlerini Vergopoulos'dan aldığını söylüyor. Kimdir bu Vergopoulos her şeyden önce? Marksist kavram üretebilecek yetenekte biri mi? Kostas Vergopoulos Yunan asıllı bir araştırmacı olup, Paris-Vincennes Üniversitesinde ders verir. Tanıtma yazısını, üçüncü dünyacı ve Çinci tezlerin Fransa'daki liderliğini üstlendikten sonra, son çıkacak kitabını Fransız Sosyalist Partisinin ekonomik danışmanlığını yapan Jacques Attali ile birlikte imzalayan Samir Amin'in yazdığı, Akat'ın elindeki kitabında, Vergopoulos «çarpık kapitalizm» diye adlandırdığı bir kavram çevresinde Yunan tarım sorununun dününü ve bugününü inceler. Negatif ve pozitif teori kavramlarını da, son derece kısıtlı bir çerçevede, Neo-hellenistlerle Yunan Marksist'lerinin, Yunan tarımsal yapısında Osmanlı egemenliğinin kalıntısı olan «çiftlik düzeni» sorununa yaklaşımlarını ele alırken kullanır.

Öte yandan, bir cümle arasına sıkıştırılan bu negatif-pozitif teori terimleri yanında, bir Türk araştırmacısının Vergopoulos'da dikkatini çekmesi gereken başka şeyler de var. Örneğin, 71. sayfada verilen tabloda Ö.L. Barkan'dan alınan verilerin, Vergopoulos'un teorik geliştirmesine nasıl çarpıtılarak uygulandığı.⁵

Akat «doğal olarak hem negatif hem de pozitif ögeler taşıyan teoriye» örnek olarak

Kapital'i veriyor. Akat'ın **Kapital**'de pozitif ve negatif ögeler olarak sunduğu noktaların seçimi son derece anlamlı. Bunlardan yalnız bir tanesi üzerinde duralım. Akat'a göre «Marx'ın azalan kâr hadleri ve buhran teorileri, yazılı yüz yılı aşmasına karşın, ne ampirik olarak ne de teorik olarak doğrulanamadığımız negatif teori örnekleridir».

Akat'ın sözünü etmek istediği herhalde Marx'ın «ortalama kâr haddinin **eğilimsel düşüş yasası**». Bu yasanın ne ampirik ne de teorik olarak doğrulanmadığını ileri sürüyor Akat. Marx'ın bu yasanın içine «eğilimsel» kelimesini koyması boşuna değil; sınıf savaşını hiçbir zaman gözünüden kaçırmadığının bir göstergesi. Marx «genel yasanın işlenmesini engelleyen ve bazan etkisini tümüyle yok eden karşı etkilerin rol oynadıklarını ve böylece bu yasaya sadece bir eğilim niteliğini» verdiklerini vurguluyor.⁶

Sömürü oranının artması, ücretlerin düşmesi, sabit sermayenin değer yitirmesi, üretkenliğin artmasıyla bir fazla nüfusun ortaya çıkması, dış ticaret ve nihayet sermayenin hissedarlar arasında bölünmesinin önem kazanması Marx'a göre bu karşı etkilerin başlıcalarını oluşturur. Marx, ortalama kâr haddinin düşmesine karşı eğilim oluşturan bütün bu karşı etkileri burjuvazile işçi sınıfı veya burjuvazinin çeşitli bölümleri arasındaki sınıf savaşı açısından analiz eder.

Kapitalist üretim tarzının bu temel yasanının işleyişinin ampirik kanıtlarını bir doğa yasası saydımlığında görececek değiliz. Ama emperyalist dünyada olup bitenlere biraz yakından bakarsak, karşı etkilerin işlediği ve dolayısıyla yasanın da tüm geçerliliğini koruduğunu gözleyebiliriz.

Örneğin şu olguya bakalım. Amerikan sermayesinin dış yatırımlarında, Avrupa'ya yönelen sermayenin payı giderek artıyor. Bu pay 1955'de % 15,6'dan 1960'da % 20,5'e, 1965'de % 28'e ve 1970'de % 31'e ulaşıyor. Ayrıca öbür metropoller arası yatırım eğilimleri de kuvvetleniyor. Öte yandan, Amerika'daki en yoğun üretim dallarından gelen bu sermayeler, Avrupa'da en yoğun dallara yöneliyor ve en ileri teknolojiyi kullanan sermayenin organik bileşiminin en yüksek ve dolayısıyla üretkenliğin de en yüksek olduğu dalları seçiyorlar.⁷ İşte, emperyalizmin günümüzdeki bu özelliğini ancak sermayenin, ortalama

ma kâr oranının düşme eğilimine karşı, emeğin üretkenliğine doğrudan bağlı nisbi artıkdereği artırarak bir karşı eğilim oluşturmaya açıklayabiliriz. Bu da sözü geçen yasanın geçerliliğini tümüyle koruduğunu gösterir.

Kapitalist üretim tarzının dününü olduğu kadar bugününü de analiz etmemizi sağlayan temel kavramlardan olan bu yasayı negatif teori diye niteleyen Akat'ın pozitif teoriye verdiği örnek de şu: «Rakovski'nin (...) Marx'ı maddeci tarih (ve toplum) biliminin kurucusu büyük bir bilim adamı olarak ele alıp, onun yazdıklarına mutlak doğru niteliğini atfetmediğini görüyoruz. Pozitif (eleştirel) teori yönünde önemli bir adım bu». Marksizmin mutlak doğru kategorisini içermediğini Akat'a öğretmek Rakovski'ye düşecekmiş demek.

AKAT VE RAKOVSKI

Rakovski'ye göre (Rakovski'nin söylediklerini üstlendiğini açıkça belirtiyor Akat) «Sovyet tipi toplumlar geçiş toplumları değildir». Ya nedir? «Sovyet toplumlarının gelişimi (...) sosyalizmin amaçlarından farklı tarihi amaçları olan **sui generis** bir evrimdir». Bunu başkalarının görmesi neden güç? Çünkü «İzzat Marx'ın kendi kavramsal yapısı doğrusal bir evrim içeriyor». Rakovski'ye göre, nedeni tarih bilgisinin eksiklikleri. Akat'a göre ise Marx'ın diyalektiğine Hegel diyalektiğinin etkisi: «Diyalektik mantıkta çoklu ve doğrusal olmayan bir evrime yer olmadığı çok açık». İşte Monod'nun görüşlerini paylaşmanın Marksist toplum bilimciyi götürüleceği yer.

Rakovski ile ilgili bölümün temel öğelerinden biri, «sosyolojik sınıf-tarih sınıf» ayrımına Akat'ın kendisinin de katıldığını vurgulaması: «(...) Rakovski'nin tarihî sınıf için getirdiği ölçüt ise çok somut ve açık: **Sosyolojik sınıfların ideolojik ve politik örgütlenme hürriyetlerinin olmadığı bir toplumda tarihî sınıflar da yoktur**. Bu ölçütün bize ekonomik ve politik süreçler arasındaki özgül mekanizmaları ve politik düzeyin toplumsal belirlenmede özgül yerini kesinlikle sağladığına hiç şüphem yok.»⁸ Toplumsal sınıfların böyle bir tanımına katılmasının, Türk toplumsal formasyonunu nitelendiren sınıf savaşı ortamında, Akat'ı nerelere kadar götürüleceğine geçmeden önce sözü uzunca bir süre için Poulantzas'a bırakalım:

«Marksist teoride toplumsal sınıflar nedir?»

1. Toplumsal sınıflar başlıca, fakat yalnızca değil, üretim sürecindeki, yani ekonomik alandaki yerleriyle belirlenen toplumsal birey topluluklarıdır. Ekonomik yerin başrolü oynaması, bunun sınıfsal belirlenmede yeterli olduğu sonucunu getirmemelidir. Marksizm için, bir üretim tarzında ve toplumsal formasyonda, ekonomik düzeyin gerçekten belirleyici rolü vardır: Fakat politik ve ideolojik düzeylerin, kısacası, üstyapının da rolü çok önemlidir. Gerçekten de, Marx, Engels, Lenin ve Mao toplumsal sınıfların analizlerine her kalkıştıklarında, yalnızca ekonomik ölçütlerle yetinmediler, açıkça politik ve ideolojik ölçütlere de başvurdular.

2. Marksizm için, toplumsal sınıflar, bir tek ve aynı hareket içinde, çelişki ve sınıf savaşı anlamına gelir: Toplumsal sınıflar önceden var olup sonradan sınıf savaşına katılmazlar. Toplumsal sınıfların böyle kavranması, sınıfların sınıf savaşından bağımsız olarak varolabileceği sanısını getirir. Toplumsal sınıflar sınıf pratiklerini, yani sınıf savaşını kapsarlar ve ancak **karşıtlıkları** içinde vardırlar.

3. Sınıfsal belirlenme, sınıfsal pratikleri —sınıf savaşını— kapsar ve politik ve ideolojik ilişkilere yayılırken, bireylerin toplumsal işbölümünde aldıkları nesnel, yani iradelerinden bağımsız, yerlerini işaretler. **Böylece bir toplumsal sınıfın, toplumsal pratiklerin bütünü içindeki yeri, yani politik ve ideolojik ilişkileri de kapsayan toplumsal işbölümünün bütünü içindeki yeri ile tanımlandığı söylenebilir.**⁹ Bu anlamda toplumsal sınıf, toplumsal işbölümü içinde yapısal etkiyi gösteren bir kavramdır (toplumsal ilişkiler ve toplumsal pratikler). Bu yer **sınıfların yapısal belirlenmesini** kapsar; yani sınıfsal pratikler içinde yapının belirleyiciliğinin —üretim ilişkileri, politik ve ideolojik egemenlik/tâbiyet yerleri— varlığını kapsar: Sınıflar ancak sınıf savaşı içinde vardırlar.

4. Ancak sınıf savaşı olarak var olan sınıfların bu yapısal belirlenmesi, kon-

jonktür içindeki **sınıfsal konumdan** (position de classe) ayrılmalıdır. Bu konjonktür, bir toplumsal formasyona özgü tarihî kişiliğin yoğunlaştığı alan, kısacası sınıf savaşının nesnel durumundan oluşur. Sınıflar belirlenmede politik ve ideolojik ilişkilerin önemi ve toplumsal sınıfların ancak sınıf savaşı olarak var oldukları üzerinde ısrarla durmak, sınıfsal belirlenmeyi sınıfsal konuma «volontarist» biçimde indirgemek değildir: Sınıfların yapısal belirlenmesiyle, konjonktür içinde sınıfsal konumlarının birbirini tutmadığı durumlarda yukarıda söylenenin tüm önemi ortaya çıkar (...)

a) Bir toplumsal sınıf veya bölüm veya tabakanın, **sınıfsal belirlenmesi** tarafından sınıf savaşı ufkunu çizilen **çıkartmaları** doğrultusunda sınıfsal konumu olmayabilir. Bu duruma tipik örnek olarak, çeşitli sınıf savaşı konjonktürlerinde burjuva sınıfsal konumu alan işçi sınıfı aristokrasisi verilebilir. Fakat bu durum, işçi sınıfının bu bölümünün burjuvazinin bir parçası olduğu anlamına gelmez: Yapısal belirlenme dolayısıyla işçi sınıfının bir parçası olarak kalır ve Lenin'in kendi terimleriyle, işçi sınıfının bir «tabakasını» oluşturur. Başka bir deyişle sınıfsal konum sınıfsal belirlenmeye indirgenemez (...)

b) Görüldüğü gibi, ideolojik ve politik ilişkiler, yani ideolojik ve politik egemenlik/tâbiyet ilişkileri de sınıfların yapısal belirlenmesini ilgilendirir: Dolayısıyla, sözkonusu olan, üretim ilişkileri içinde yalnızca ekonomik yer ilgilendirilen ve politik ve ideolojik öğelerin yalnızca sınıfsal konumu ilgilendirdiği bir somut yer değildir. Sözkonusu olan, eski ikircil bir anlayışa göre, bir yandan tek başına sınıfsal yer bellirten ekonomik «yapı», öte yandan da politik ve ideolojik alanları içine alan sınıf savaşı da değildir: Günümüzde de bu ikircil anlayış, sınıfsal durum (ekonomik) ve politik ve ideolojik sınıfsal konum ayrımı biçiminde ortaya çıkmaktadır. **Sınıfların yapısal belirlenmesi ekonomik, politik ve ideolojik sınıf savaşını zaten kapsar. Bu sınıf savaşı konjonktür içinde sınıfsal konumlarla ifade olur.**¹⁰

Birikim 38/36

Burada sunulan analizin, Marksist gelenekte Lukacs'ın sürürlediği Hegelci şemayla, yani **kendinde sınıf** (sınıfın ekonomik durumu, sınıfların yalnızca üretim süreci tarafından nesnel belirlenmesi) ve **kendisi için sınıf** (kendi sınıfsal bilincine ve özerk politik örgütüne sahip: Sınıf savaşı) ayrımıyla ilgisi yoktur. Bu aynı zamanda şunları getirir:

a) Üretim sürecinde bir sınıfın somut yeri, **zorunlu olarak**, bu sınıfın yapısal belirlenmesinin bütünü **etkiler**. Yani bu somut yer, toplumsal işbölümünün politik ve ideolojik ilişkilerinde bu sınıfın özgül bir yeri olarak ortaya çıkar. Örneğin, ekonomik ilişkiler içinde bir işçi sınıfının varolduğunu söylemek, **zorunlu olarak**, bu sınıfın politik ve ideolojik ilişkilerde özgül bir yeri olduğu sonucunu getirir; ve bu, çeşitli ülkeler ve tarihî dönemlerde, bu sınıfın kendi «sınıfsal bilincine» ve özerk politik örgütüne sahip olmaması halinde de doğrudur. Bu demektir ki, bu durumlarda burjuva ideolojisinin etkisi altında olmasına karşın, işçi sınıfının ekonomik varlığı, «söylevdeki» burjuva niteliği delen, özgül politik, ideolojik ve maddî pratiklerle ifade bulur: Bu Lenin'in, yalnızca betimleyici bir şekilde, «sınıf içgüdü» diye tanımladığı şeydir. Elbette bunu anlayabilmek için, ideolojinin «fikirlere sistemi» veya tutarlı «söylev» biçiminde kavranmasını terkedip, onu maddî pratiklerin bütünü olarak algılamak gerekir. Bütün bunlar bir tek şey demektir: **Sınıf savaşının, toplumsal gerçekliğin bütün alanlarında ortaya çıkması için, ne sınıfların özgül «sınıf bilincine» ne de bunların özerk politik örgütlerine gerek vardır.**¹¹

b) Özgül «sınıfsal bilinc» ve özerk politik örgüt, yani işçi sınıfı sözkonusu olduğunda, devrimci proletarya ideolojisi ve özerk sınıf savaşı partisi, sınıfsal konum ve sınıf savaşı ortamında, sınıfların toplumsal güç olarak müdahale edebilmelerinin koşullarını oluştururlar.¹²

Poulantzas'ın söyledikleri son derece açık. Akat ise, Rakovski'nin «elükübrasyonlarını» kendi üstüne alarak, düşünce sürecini

bir kısır döngü içine kapatıyor: «Sosyolojik sınıfların» ideolojik ve politik örgütlenme «hürriyetlerinin» olmadığı bir toplumda tarihî sınıflar da olamaz Rakovski'ye (Akat'a) göre. Öte yandan, «tarihî sınıf» ise politik düzeyde bir «sosyolojik sınıfın» kendi sosyo-ekonomik çıkarlarının bilincine vararak bunları uygun örgütler aracılığı ile «akılcı» bir biçimde savunması ile tanımlandığına göre, Akat'ın söylediklerinin «tarihî sınıfın olmadığı yerde (ideolojik ve politik örgütlenme hürriyetlerinin olmadığı yerde) sınıf savaşı da yoktur» sonucuna varması kaçınılmaz.

Üstelik yukarıda sözü geçen «hürriyet ortamını» kimin getireceğini de anlamak güç. Kalkış noktası yanlış olunca, analizin sonunda hiç beklenmedik yerlere varılacağını Lenin kaç kez yinelemişti. Akat'ın açmazı bu duruma yeni bir örnek: Sosyal-demokrasinin tarihî görevi işçi sınıfının sosyo-ekonomik çıkarlarının bilincine varmasını sağlayacak «uygun örgütlerini» kurabileceği «ileri demokrasi» ortamını yaratması değil mi? Önce adım adım tırmanan faşizm, adım adım aşağıya indirilecek (birdenbire düşüp bir yerini kırmaması diye), sonra 141, 142 kaldırılacak, sonra...

SOVYET TOPLUMLARI VE YENİDEN ÜRETİM

Akat «Sovyet toplumlari yeni bir üretim tarzı mı?» sorusuna olumlu cevap verilmesi ihtimalini yüksek gördüğünü yazıyor. Bu sonuca varırken ileri sürdüğü kanıt «kendisini yeniden üreten bir yapı ile karşı karşıya olduğumuzun» açık olması. Üretim tarzı mı, değil mi? sorusunu, bu kanıtı kullanarak bir kez daha cevaplamıştı Akat, küçük üreticiliğin üretim tarzı olup olmadığı konusunda.¹³ Küçük üreticilik kendini uzun dönemde yeniden üretemeyeceği için üretim tarzı olamıyordu. Akat'ın yeniden üretimden ne anladığına ya kından eğilmek gerekiyor.

Ekonomizmden sıyrılmak çabasındaki Akat'ın şu sözlerine bakalım: «İşbölümü kavramında, ekonomizm sadece maddî hayatın yeniden üretimi için gerekli malların üretilmesini, yani salt üretim sürecini (ekonomik düzey) ele alır; toplumun bir bütün olarak üretilmesi için gerekli hizmetlerin üretimini, yani politik (miller) ve ideolojik süreçleri yok kabul eder. Halbuki iktisadî işbölümü ile top-

Birikim 38/37

luma ait (societal) işbölümünün mutlaka ayırd edilmesi gerekir ve her ikisi de toplumun toplum olarak yeniden üretimi için gereklidir.»

Her şeyden önce, üretim süreci ekonomik düzeyle özdeş değildir. Yine Poulantzas'a kulak verelim: «Ekonomik alan, üretim süreci, bireylerin yerleri, sınıfsal dağılımı ve üretim ilişkileri ile belirlenir (...) Üretim sürecinde önce, genel olarak, insanın doğaya ilişkisini belirten emek süreci vardır. Ama bu emek süreci kendini her zaman tarihî olarak belirlemiş toplumsal bir biçimde gösterir. Emek süreci ancak üretim ilişkileriyle bütünlüğü içinde vardır. (...) Öte yandan, üretim süreci teknolojik verilerle değil, bireylerin üretim araçlarına ve birbirlerine olan ilişkileriyle tanımlanır; yani emek süreci ve üretim güçlerinin (teknoloji de dahil) bütünlüğü ile. **Bu sonuçlar ise her zaman üretim ilişkilerine bağlılıklarını içinde gözönüne alınmalıdır.**»¹⁴

Yeniden üretime dönmeden, sırası gelmişken, Akat'ın üretim ilişkileri tanımını da aktaralım: «Üretim ilişkileri, üretim güçlerinin gelişme düzeyi (yani insanın doğa hakkındaki bilgisi, ya da teknolojsi) tarafından yapısal olarak (bellirlenir)». Akat bu tanıma verdikten sonra ekonomizm umacısından uzak durmaya çabalar: «İktisadî işbölümünün nitelikleri bir toplumun etkinliğini ve uzun dönemde kendisini yeniden üretme potansiyelini verdiği için toplumsal belirlenmede yapısal olarak özgül bir ağırlığı vardır».

Burada «İktisadî işbölümü» kavramından anlaşılacak teknik işbölümü olmalı. Alıntıda görüldüğü gibi («toplumun etkinliği» türünden sınıfsal temelden uzak kavramlar bir yana bırakılırsa) teknik işbölümünün yeniden üretimin «potansiyel gücünü» oluşturduğu anlaşılıyor. Üstelik yukarıda yeniden üretime getirilen ikili tanım da burada yok. Üretim ilişkileri tanımını şöyle pekiştiriyor Akat: «Üretim ilişkileri ise bir üretim teknolojsinin işbölümü ihtiyaçlarına tekabül eden en etkin iktisadî toplumsal örgütlenme biçiminde fiilî üreticilerin yerini bize verir». Arkasından tarım teknolojsinde üretim ilişkilerini tanımlar. Ekonomizmden uzak durmaya çalışan Akat'ın bir türlü şu muzur şeyden yakasını kurtaramadığını görüyoruz: Tarım teknolojsine (karşı gelen) üretim ilişkileri... Bu uzak durma çabasını, bir şeyi kırk kere söylersen olurmuş

misali, sürdürür Akat: «Onlara (ekonomistlere) göre teknolojideki değişim kendiliğinden (ya da volontarist bir sınıf çatışması ile) yeni üretim ilişkileri ortaya çıkarır». Akat ise, çağdaş genetikle birleşip (?) «bunun yeni teknolojiye tekabül eden iktisadî örgütlenme biçimlerini (üretim ilişkilerini) kuramayan toplumların kendilerini yeniden üretmek imkânına sahip olmamaları, yani karmaşık bir deney ve yanılğı (trial and error) yeniden üretim sürecinde doğru (tutarlı) örgütlenme biçimlerinin bulunması ile gerçekleştiğini» düşünüyor.

Genetik tedavi yönteminin işe yaramadığı açık. Akat kendini ekonomizm belâsından uzak tutmaya çalıştıkça iyice içine gömülüyor: «Yeni teknolojiye tekabül eden etkin iktisadî örgütlenme biçimleri (üretim ilişkileri)». Bu cümleden daha «ekonomist» bir deyiş düşünemiyorum. Üstelik iktisadî örgütlenme biçimleri dediği şeylerin ne olduğunu anlamamız için parantez içinde üretim ilişkileriyle özdeş oldukları hatırlatılmış. Daha başka şeyler de var: «Toplumların kendilerini yeniden üretme imkânları», «yeniden üretim sürecinde doğru (tutarlı) örgütlenme biçimleri», v.b..

Ve en nihayet «yapısallık»: «Yapısallık, o üretim ilişkilerinin ortaya çıkacağına bir garantisi değil, sadece uzun dönemde üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki tutarsızlık nedeni ile o toplumun kendisini yeniden üretmekte güçlük çekeceğini söylüyor». Yapısal belirlenmenin özelliği, üretici güçlerin gelişme düzeyinin kendi ile tutarlı üretim ilişkilerini topluma doğrudan zorlamayı, arada mutlaka başka bir unsurun var olması (sınıf savaşı)».

«Toplumun kendisini yeniden üretmesi» (devamı da var: Üretmekte güçlük çekmesi) gibi «Marksist» kavramları Akat'ın hangi genetik kitabında okuduğunu bilmiyorum. Bildiğim bir şey varsa, o da ancak verilmiş bir toplumsal formasyondaki egemen üretim tarzının yeniden üretiminden söz edilebileceği. Bu yeniden üretim son analizde toplumsal ilişkilerin genişletilmiş yeniden üretimidir ve yalnızca ekonomik düzeye özgü değildir. Toplumsal sınıfların genişletilmiş yeniden üretimi olarak kavranan yeniden üretim, sınıfsal belirlenmede rol oynayan politik ve ideolojik ilişkilerin yeniden üretimi anlamına gelir (Poulantzas).

Yeniden üretim hakkında şunları da ekleyebiliriz. Yeniden üretim kurulu düzenin devamı veya tekrarı değildir. Dolayısıyla, ele alınan toplumsal formasyonun şu veya bu niteliğini açıklamak için yeniden üretimin ihtiyaçlarına başvurulamaz. Terray'ın üzerinde durduğu gibi,¹⁵ **yeniden üretim bir amaç değildir.** Yeniden üretilen her şeyden önce bir çelişkidir. Yeniden üretimin sonucu hiçbir zaman bir zorluğu çözmek, bir çatışmayı ortadan kaldırmak değildir; tam tersine, yeniden üretim süreci sürekli olarak egemen üretim ilişkisini yenilediği ölçüde, onunla birlikte, ona bağlı çelişki ve sınıf savaşını da yeniler.

Yazının başında belirttiğim gibi, Akat'ın

yazısında, bir içerik analizine malzeme olacak zenginlikte değinilmesi gerekli nokta var: Bettelheim konusu, mülkiyet ilişkileri, sosyalizm, devlet, v.b.. Bunları (seminerlerini izleyen bir kişi olarak görebildiğim kadarıyla) Bettelheim'in ne olup ne olmadığı konusunda bir yazıda ele almayı düşünüyorum.

Son olarak, Akat'ın Sovyet toplumlarıyla uğraşacağına, Türkiye gerçeğinde önemli yeri olan küçük üreticilik üzerine başlamış olduğu (ve benim de Mülkiyeliler Birliği yarışmasına gönderdiğim yazıda yararlandığım) analizi sürdürmesinin hepimiz için çok daha yararlı olacağı kanısındayım. ■

¹ Monod, J., *Le hasard et la nécessité*, Seuil, s. 92, 1970.

² Nowinski, C., «Biologie, théories du développement et dialectique» in *Logique et Connaissance du vivant*, La Pléiade, 1967, Faure, J.P., La Pensée, Ağustos 1976; Guespin-Michel, J., «Le réductionnisme et l'intégrisme en biologie» CERM, teksir, 1977.

³ Kişisel araştırma alanım olan «türbülanslı yanma» (turbulent combustion) dalındaki benzer bir kutuplaşma için, bkz. Galip, A., CERM, «Diyalektik ve Bilim» seminerine sunulan tebliğ, teksir, 1977

⁴ Akat, diyalektiğin ayrı bir çalışma konusu olarak ele alınması gerektiğini söylemekte haklı. Başvuru listesine eklemesi için iki referans da ben vereyim. «Sur la dialectique», Travaux de CERM (Balibar, Besse, Cotten, Jaeglé, Labica, Texier'nin katkıları) Ed. Sociales, 1977; Jaeglé, P., «Essai sur

l'espace et le temps ou propos sur la dialectique de la nature», Ed. Sociales, 1977.

⁵ Vergopoulos, K., *Le capitalisme difforme et la nouvelle question agraire*, Maspero, 1977. Bu çarpıtmayı fark eden Oğuz Oyan'dır.

⁶ Marx, K., *Le Capital*, 3. kitap, I. cilt, s. 245 (Ed. Sociales baskısı)

⁷ Poulantzas, N., *Les classes sociales dans le capitalisme aujourd'hui*, Seuil, 1974.

⁸ a.b.ç. (A.G.).

⁹ a.b.ç. (A.G.).

¹⁰ a.b.ç. (A.G.).

¹¹ a.b.ç. (A.G.).

¹² Poulantzas, N., *a.g.e.*, s. 16, 17, 18, 19.

¹³ Akat, A.S., «Geçiş dönemi toplumları için teorik bir çerçeve - I» *Birikim*, Mart 1976.

¹⁴ a.b.ç. (A.G.).

¹⁵ Terray, E., «De L'exploitation», *Dialectiques*, Sonbahar 1977